

Laura Lehtinen

Särestö – kerroksellinen kulttuuriympäristö ja monipuolinen museo

Hiekkatie halki soiden ja koivikoiden, tievojen ja kuusikoiden, tuo ainutlaatuisen museokokemuksen äärelle. Paikan henki, ajan kerrostumat ja kiehtovat elämäntarinat muodostavat elämyksellisen kokonaisuuden keskellä pohjoisen luonnon rauhaa. Taiteilija Reidar Särestöniemen (1925–1981) kotimuseo ja galleria tuntureiden lomassa Ounasjoen varrella, Kittilän Kaukosen kylässä, saattaa olla monelle museoiden ystäväillekin tuntematon. Se on kuitenkin mahdollisten (ja suositeltavien) Lapin matkojen ehdoton käyntikohde ja koukkauksenkin väärti. Työskentelin museossa kesät 2016 ja 2017 sekä talviesongin 2016 – ja opin paljon sekä Reidarista, taidehistoriasta, museotoiminnasta että pohjoisesta elämisen todellisuudesta.

Ounasjoki, ennen tärkeä kulkuväylä, syyskuussa 2017. Kaukosen kylään on vesitse matkaa noin 7-8 kilometriä, Kittilän kirkonkylälle kaksi kertaa pidempi. Kuva: Laura Lehtinen/ Särestöniemi-museo.

Reidarin maailmat

Särestön tila oli taiteilijan koti koko hänen elämänsä ajan, opiskeluvuosia ja maailmanmatkoja lukuun ottamatta. Särestöniemi tuli tunnetuksi värikkäistä, ekspressiivisistä, puoliabstrakteista ja kookkaista maalauksistaan, jotka usein kuvastivat pohjoisen luontoa, sen värejä ja vuodenvaihtoa. 1960–70-luvuilla hän oli suosionsa huipulla, mihin vaikutti vetoavan taiteen lisäksi myös hänen persoonallisuutensa ja Lappiin liitetty eksotiikka. Särestöniemi ei ollut turistikuvien maalari, vaan

oppinut, lukenut, luontoa rakastava, intohimoinen taiteilija ja elämänjanoinen maailmanmatkaaja. Hän opiskeli Helsingin kuvataideakatemiassa 1947–52 ja Leningradin Ilja Repin instituutissa 1956–59 ja oli kiinnostunut muun muassa kirjallisuudesta, psykologiasta ja maantieteestä. Hän näki Huippuvuorten valon, Iguazun ja Victorian putoukset, Kiinan muurin, sukulaisensa Norjan Vesisaarella ja Ranskan taidemuseot.

Taide on täynnä symboliikkaa, kansainvälisiä vaikutteita ja Reidarin omaa mytologiaa. Oman lisänsä tuovat pohjoisen kertomusperinne ja kodin piirissä kerrotut tarinat. Yksinäiset jängät ja tunturit, voimalliset virrat, hehkuvat auringot ja siniset kuut, sielulintu riekko ja pahalta suojaavat silmät, rakkaus, kaipuu, ilo ja suru toistuvat teoksissa. Reidar kuvasi ympäristön tuhoon liittyviä huolia, kiellettyä rakkautta ja omaa sielunmaisemaansa. Paras paikka elää ja maalata oli oma ympäristö Särestössä, minne hän rakennutti oman kotiateljeen ja gallerian.

Ounasjoen aallot, 1975. Reidar vastusti suunnitelmia Ounasjoen valjastamiseksi. Joki suojeltiin voimalaitosrakentamiselta erityissuojelulailla 1983. Kuva: Laura Lehtinen/ Särestöniemi-museo.

Kodista museoksi

Särestön 1800-luvun lopun omavarainen tila muuntui taiteilijan kodiksi ja ateljeeksi, kulttuurivierailuiden kohteeksi ja vuonna 1985 kaikille avoimeksi museoksi. Vierailtavana ovat 1800-luvun lopulta peräisin oleva lapsuudenkoti Vanha Särestö sekä Reidarin rakennuttamat ja Raili ja Reima Pietilän suunnittelemat galleria (1972) ja ateljeekoti (1978). Myös tulipalossa 1977

tuhoutuneen ensimmäisen oman kodin kivijalka on nähtävissä. Vuonna 1988 rakennettu toimisto- ja kahvilarakennus on myös Pietilöiden käsialaa (kannattaa käydä nauttimassa legendaariset hiivapullakahvit!). Tila on syrjässä, mutta saavutettavissa – ennen Särestöön ja kylille kuljettiin vesitse, jättä ja metsiä pitkin. Hiekkatie Rovaniementieltä avattiin vasta museotoiminnan alkaessa. Taiteilijan veli Anton asui Vanhassa Särestössä kuolemaansa asti 1997. Hän oli avainhenkilö yleisötoiminnan alkamisessa ja Särestöniemen museosäätiön perustamisessa, mutta palkattujen oppaiden ja ammattimaisen museotoiminnan alkamisen jälkeenkin hän oli oleellinen osa paikkaa, omaa elämäänsä museon ohessa Vanhassa Särestössä elellen. Aiempi museokäynti ja maanläheisen Antun tapaaminen ovat jääneet monen museovieraan mieleen. Nyt museota ylläpitää Kauko Sorjosen säätiö.

Reima ja Raili Pietilän suunnittelema ateljeekoti valmistui syksyllä 1978. Reidarin ensimmäinen koti oli tuhoutunut tulipalossa uudenvuodenaattona 1977. Kuva: Laura Lehtinen/ Särestöniemi-museo.

Museo on sekä pieni että suuri. Museossa työskentelee vakituisesti 5 työntekijää ympäri vuoden. Arkkitehtonisesti kiinnostavat rakennukset, ympäristö perinnemaisemineen sekä historian kerrokset ja taidenäyttelyt tarjoavat kävijälle runsaasti elämyksiä. Museossa järjestetään myös kulttuuritapahtumia paikan yhteisöllisen historian hengessä. Monena vuonna on esimerkiksi järjestetty taiteilija Helena Junttilan ohjaama taideleiri (miten inspiroiva ympäristö), Hiljaisuus-festivaalin performansseja sekä SLL:n Lapin piirin organisoimat perinnemaiseman niittotalkoot. Näiden lisäksi pidetään vuosittain muutamia konsertteja: esimerkiksi ateljeessa on kuultu pianomusiikkia, galleriassa pelimannimusiikkia.

Perinteiden jatkumoa

Kesän 2017 lopulla järjestettiin ensimmäistä kertaa Särestön perinnepäivä. Tapahtumassa esiteltiin perinteisiä, paikallisia käsitöitä ja elinkeinoja, kuultiin pelimannimusiikkia ja joikua sekä syötiin poronlihakeittoa. Yleisö sai myös osallistua: esimerkiksi kokeilla kampikirmua tai 1950-luvun separaattoria, niittää, kehrätä ja tehdä aitaa. Perinnepäivän järjestelyissä huomasin paikallistuntemuksen merkityksen. Etsin osajia työnäytöksiin, mutta punaskakkojen tai varpuluutien tekijöitä tai voin kirnuajia ei löydy googlaamalla. Työkaverit auttoivat alkuun, ja ihmiset ohjasivat soittokierroksilla eteenpäin, jos eivät itse päässeet. Huomasin sen, että Kittilän kyläin ihmiset ainakin tiesivät toisensa, jos eivät aivan tunteneet. Eräs päälle kahdeksankymppinen osaja ihmetteli kujeillen, että kuka se sellainen Lehtinen on, jota hän ei tunne!

Urho Alamaunu valmistamassa varpuluutaa Särestön perinnepäivänä elokuussa 2017. Kuva: Laura Lehtinen/ Särestöniemi-museo.

Oli hienoa saada paikalle monta osajaa, jotka mielellään kertoivat työskentelystään. Opin, että perinteinen punaskakko on poron verestä, poron kuusta eli rasvasta ja jauhosta tehty, keitetty tiivis pallero; opin, että poronahasta taidokkaasti tehdyt pitkävartiset kengät eli nutukkaat solmitaan aamulla koko päiväksi; opin, miten voita pestään ja miksi. Eri tahojen yhteistyöllä aikaan saatu, ihmiset yhteen kokoava tapahtuma sai toivottavasti aikaan uusia oivalluksia ja syvensi ymmärrystä

menneestä ja entisistä elämäntavoista. Perinnepäivä voitti Lapin maa- ja kotitalousnaisten Lapin Vuoden maisemateko-kilpailun ja pääsi jatkoon valtakunnalliseenkin kilpailuun. Vaikka osaajat vähenevät, löytyy taitoja yhä. Perinteet elävät, muuntuvat ja saavat uusia ilmenemismuotoja. Kittilässä moni perinne ja vuorovaikutuksen virta kohtaa; täältä on lähdetty ja tänne tultu eri kulttuurialueilta. Kulttuurien virrat jatkavat yhä kulkuaan ja uuttakin nähtiin, sillä Kittilään hiljattain muuttaneet syyrialaiset esittivät tanssin, jonka vauhdikkaaseen menoon saivat muutkin yhtyä!

Särestö sisältää tapojen, tyylien ja tarinoiden kerroksia ja ajallisia ulottuvuuksia. Peräpohjalainen maatilamiljöö ja moderni hirsiarkkitehtuuri asettuvat maisemaan sopuisasti, kertoen omavaraistaloudesta, ruumiillisesta työstä ja käsillä tekemisestä sekä taiteellisesta luovuudesta ja ilmaisusta – kaikki toisiinsa limittyen ja yhteenkietoutuen. Rakentaminen ja kodin itselle tekeminen ovat osa ilmaisua, maalaaminenkin on ruumiillista. Täällä tuntuvat suvun, perheen ja Reidarin jättämät jäljet. Ne ovat läsnä pinnoissa, kulmissa ja kulumissa. Täällä kuuluvat tarinat ja uskomukset. Täällä näkyvät kulttuurin kerrokset ja luonnon eritahtiset prosessit. Tuoksuvat puut ja vuodenajat. Paikka muuttuu, säilyy ja elää. Vierailija saattaa kuvitella aineettoman kerrostuman esiin, tuntea paikan ja nähdä menneen, sellaisena kuin se kulloinkin ja kullekin avautuu.

Näkymä Vanhan Särestön pihapiiriin helmikuussa 2016. Oikealla 1873 valmistunut päärakennus, jonka Reidarin isoisä osti 1800-luvun lopulla. Kuva: Laura Lehtinen/ Särestöniemi-museo.

Kirjoittaja on FM (yleinen historia), joka opiskelee kulttuuriympäristön tutkimusta, taidehistoriaa ja museologiaa Jyväskylän yliopiston maisteriohjelmassa ja on työskennellyt Särestöniemi-museossa museoassistenttina.

LÄHTEET

Ilvas, Juha (2000): Reidar Särestöniemen maailma. Helsinki: Art Fennica.

Polttila, Brita (1985): Reidar. Muistiinmerkitöjä Reidar Särestöniemen elämästä. Helsinki: Tammi.

Aikio, Marjut, Aikio, Matti (2005): Särestö. Taiteilijan koti. Helsinki: Minerva.

<https://www.sarestoniemimuseo.com/>